

TAPATURMA
VAKUUTUS
KESKUS

TYÖSUOJELUVALVONNAN TOIMINTAYMPÄRISTÖANALYYSIN TARKASTELU TYÖTAPATURMAVAKUUTTAMISEN NÄKÖKULMASTA

**Tapaturmavakuutuskeskuksen
analyyseja nro 1**

Laadittu 4.11.2015

Työsuojeluvalvonnan toimintaympäristöanalyysin tarkastelu työtapaturmavakuuttamisen näkökulmasta

TEKSTI: MIKA TYNKKYNE, TAPATURMAVAKUUTUSKESKUS

TOIMINTAYMPÄRISTÖN TARKASTELUA TYÖSUOJELUN VIRANOMAISVALVONNAN NÄKÖKULMASTA

Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus (STM/TSO) on yhteistyössä aluehallintovirastojen (AVI) työsuojelun vastuualueiden kanssa laatinut valtakunnallisen työsuojeluvalvonnan toimintaympäristöanalyysin runkokaudelle 2016-2019. Analyysi tarjoaa valvontaviranomaisen näkökulman työsuojelun ajankohtaisiin haasteisiin. Raportin johdannon mukaan siinä "... keskitytään viimeisimpään saatavissa olevaan tutkimus- ja tilastotietoon työoloista ja työelämästä, mutta esitetään myös valtakunnan ja vastuualueiden tasolla tietoja työelämän muutoksista viimeisen vuosikymmenen aikana.". Analyysissä on hyödynnetty myös aiemmin työsuojeluosastolla laaditussa Työelämä 2025 -raportissa esitettyjä päätelmiä.

Analyysiraportissa esitetään kiinnostavia pohdintoja työelämän muutostrendeistä ja niiden vaikutuksista työturvallisuuteen sekä valvontaviranomaisen näkemyksiä työsuojelun toimintaympäristön kipupisteisiin, joihin valvontatoiminnassa tullaan panostamaan tulevilla niin sanotulla runkokaudella vuonna 2016-2019. Raportti siis edustaa Suomen työsuojeluviranomaisen näkökulmaa keskeisistä työturvallisuuden teemoista, minkä vuoksi sitä voi suositella jokaisen työturvallisuusasioiden kanssa tekemisessä olevan päättäjän ja asiantuntijan luettavaksi.

Työsuojeluvalvonnan toimintaympäristöanalyysi on kiinnostavaa luettavaa myös työtapaturmavakuuttamisen näkökulmasta. Siinä esitetään tiiviissä muodossa ja objektiivisesti laadittu näkemys tämän hetken ja lähitulevaisuuden ajankohtaisista työturvallisuushaasteista. Riskiperusteista valvontaotetta tukeva analyysi tarjoaa hyödyllisiä havaintoja myös "työtapaturmaris-

kien maisemaa" tarkasteleville vakuutustoimialan asiantuntijoille.

Tässä raportissa käydään läpi kyseisessä työsuojeluvalvonnan toimintaympäristöanalyysissä esitetyt keskeisimmät havainnot ja esitetään niihin liittyviä pohdintoja ja kommentteja. Tarkastelussa painotetaan työtapaturmavakuuttamisen kannalta oleellisia havaintoja ja näkökulmia. Siten esimerkiksi yleisen työsuojelun ja -hyvinvoinnin sekä valvontaviranomaisen kannalta tärkeitäkin työperäisiin sairauksiin ja koettuihin työolosuhteisiin liittyviä havaintoja käsitellään tässä analyysissä vain niiltä osin kuin niistä voi vetää johtopäätöksiä tapaturmavakuuttamisen näkökulmasta tai ne muutoin tukevat tästä näkökulmasta tehtävien johtopäätösten tekemistä.

TYÖELÄMÄN MEGATRENDIT MUUTTAVAT TYÖSUOJELUN TOIMINTAYMPÄRISTÖÄ

Raportin alussa esitetään katsaus analyysin lähtötietoihin ja lyhyen aikavälin ennusteisiin väestön ja työvoiman kehittämisestä. Siinä tuodaan hyvin esille demografisen muutoksen trendit. Työväestön ikääntyminen sekä muutokset toimialarakenteessa ja maantieteellisessä keskittymisessä ovatkin hyvin tärkeitä huomioitavia tekijöitä valvonnan suunnittelussa ja tulevat polarisoimaan samalla muidenkin työturvallisuustoimijoiden toimintaympäristöä merkittävästi.

Voimakkaat muutokset sekä väestön että elinkeinorakenteessa määrittävät merkittävimmin työelämää ja samalla myös työsuojelun toimintaympäristön dynamiikkaa seuraavien vuosien aikana. Työväestön ikääntyminen tulee aiheuttamaan haasteita työympäristön terveys- ja turvallisuusvaatimuksiin ja siten vaikuttamaan myös valvontaviranomaisen toimintaan. Työpaikkojen alueellinen keskittyminen ja elinkeinorakenteen

muutokset tulevat puolestaan polarisoimaan valvonta-toiminnan vaatimuksia eri osissa maata.

TOIMIALARAKENTEEN MUUTOKSELLA ON DRAMAATTISIA VAIKUTUKSIA MYÖS TYÖTAPATURMARISKIEN PROFIILIIN

Raportissa esitetään katsaus palkansaajien osuuksien muutoksista eri toimialoilla vuodesta 1990 vuoteen 2025 (arvio), mutta johtopäätökset valvonnan suuntaamisen näkökulmasta jäävät hieman epäselviksi. Tapaturmavakuuttamisen näkökulmasta tällainen katsaus ansaitsisi enemmänkin tarkastelua.

Palvelutoimialojen merkitys työllistäjänä on jatkuvasti kasvanut. Tapaturmavakuutuskeskuksessa (31.12.2015 asti Tapaturmavakuutuslaitosten liitto) tehtyjen tarkastelujen mukaan alan työllisten osuus työllisistä on kasvanut viimeisten 35 vuoden aikana yli 20 prosenttiyksikköä. Päätoimialasektoreiden välisten muutosten lisäksi merkittäviä muutoksia on toteutunut myös niiden sisällä: esimerkiksi elektroniikkateollisuuden osuus koko teollisuustoimialan arvonlisäyksestä kasvoi merkittävästi 1990-luvun alussa.

Terveydenhuolto- ja sosiaalipalvelut nousi suurimmaksi palvelusektorin toimialaksi jo 1990-luvun alussa työllisten osuudella mitattuna. Kiinteistö- ja liike-elämän palvelut on noussut tässä tarkastelussa jo kolmanneksi, lähelle kaupan alaa, joka oli ylivoimaisesti suurin työllistäjä palvelusektorilla vielä 1970- ja 1980-luvuilla. Toimialan voimakasta kasvua selittää erityisesti teollisuusyritysten keskittyminen ydintoimintoihinsa ulkoistamalla ns. tukitoiminnot niihin erikoistuneille palveluyrityksille.

Trendistä johtuen työvoiman kysyntärakenne tulee muuttumaan merkittävästi myös jatkossa. Kehitystä selittää ennen kaikkea demografisesta muutoksesta johtuva sosiaali- ja terveyspalveluiden työvoiman kysynnän nopea kasvu. Myös muiden alojen ulkoistuskehitys lisää erityisesti liike-elämän tukipalvelujen kysyntää. Palveluvaltaistuminen jatkuu myös muiden toimialojen sisällä palveluelementin korostuessa liike-toiminnassa yleisesti.

Toimialarakenteen muutos vaikuttaa väistämättä töiden luonteen ja vakuutettujen riskien profiilin muutokseen. Kokonaisuutena palvelualalla tehtävät työt eivät ole niin riskialttiita kuin alkutuotantoon ja jalostukseen kuuluvat työtehtävät: palvelualan töissä sattuu vähemmän ja lievempiä tapaturmia kuin alkutuotannossa ja jalostuksessa. Riskin komponenttien (todennäköisyys ja vakavuus) lisäksi riskiprofiilia tarkasteltaessa on tärkeää tarkastella myös vahinkojen laatua. On odotettava, että korvattujen tapaturmien jakaumat muuttuvat toimialarakenteen muuttumisen myötä merkittävästi myös vahingoittumistavan, vamman laadun ja muiden niitä kuvaavien luokittelumuuttujien osalta. Palveluala on kuitenkin varsin laaja käsite ja sisältää useita toimialoja ja työnlaatuja, jotka poikkeavat toisistaan merkittä-

”Palvelutoimialojen merkitys työllistäjänä on jatkuvasti kasvanut.”

västi myös vakuutetun riskin osalta - sekä vahinkotaajuuden että sattuneiden vahinkojen vakavuuden suhteen. Palvelutoimintojen lisääntyminen rakentamisessa ja perinteisillä teollisuuden aloilla vahvistaa tätä kehitystä. Samalla fyysisesti kuormittavien töiden osuus pienenee, tosin kehitys ei tässä suhteessa ole yksiselitteinen. Toimialojen sisäisen profiilin muuttuminen vaikeuttaa niiden keskinäisten suhteiden muutoksissa tapahtuvien muutosten tulkintaa, ja toimialakoh-taisiin vahinko- ja riskitarkasteluihin on suhtauduttava tulevaisuudessa entistä varauksellisemmin.

Nopeasti kasvavan sosiaali- ja terveydenhuoltoalan töihin liittyy useita sekä henkisesti että fyysisesti raskaita tehtäviä. Useissa sosiaali- ja terveysalan työtehtävissä esimerkiksi potilasnostot aiheuttavat merkittävästi työtapaturmia. Henkistä kuormitusta aiheuttavat kiire, eettiset ongelmat työssä ja haastavat asiakastilanteet. Työhön liittyvät väkivaltatilanteet ovat yleisempiä kuin muilla toimialoilla. Työn kuormittavuutta lisäävät myös alalle tyypillisiin vuorotöihin liittyvät haittatekijät ja useilla työpaikoilla myös puutteelliset henkilöstöresurssit ja muut fasilitteetit. Erityisesti sairaala- ja laboratorio-työympäristöissä työhön liittyy myös useita niille erityisiä fysikaalisia, kemiallisia ja biologisia vaara- ja haittatekijöitä.

TYÖVÄESTÖN IKÄJAKAUMAN MUUTOS EI OLE VAIN IKÄÄNTYMISKYSYMYS

Demografisen muutoksen osalta raportissa keskitytään lähinnä työväestön ikääntymisen tarkasteluun. Tässä kohtaa heräsi kuitenkin kysymys, pitäisikö tätä aihetta tarkasteltaessa kiinnittää enemmän huomiota myös ikäjakauman toiseen päähän, ts. nuoriin ja kokemattomiin työntekijöihin? Harmaantuva työvoima on alttiimpi tapaturmille ja ikääntymiseen liittyville sairauksille, mutta iän ja työkokemuksen vaikutukset työtapaturma-alttiuteen eivät ole yksiselitteisiä - niillä voi olla sekä positiivisia että negatiivisia vaikutuksia. Ikääntyville sattuvat tapaturmat ovat lähes poikkeuksetta nuorille sattuneita vakavampia. USA:n liittovaltiotason ”työtapaturmavakuutuskeskuksen”, NCCI:n (*National Council on Compensation Insurance*) tutkimusten mukaan vahinkojen vakavuudet eivät poikkea merkittävästi enää 35-vuodesta alkaen – ainoastaan alle 25-vuotiaiden vahingot poikkeavat merkittävästi tässä suhteessa muista ikäluokista. Tämä on tärkeä tieto pohdittaessa demografiseen muutokseen liittyviä riskivaikutuksia.

Suurten ikäluokkien eläkkeelle siirtymisen myötä poistuu työelämästä myös merkittävästi ammattiosaimista. Toisaalta nuoremmilla ikäluokilla on merkittä-

västi vanhempia erilaiset lähtökohdat ja valmiudet suoriutua modernin työelämän haasteista.

Työelämän ”nuorennusleikkaus” tulee vaikuttamaan myös työkuultuuriin. Työelämässä aloittavien työntekijöiden kokemattomuus suorittavista töistä ja mahdolliset vaikutukset turvallisuuskulttuuriin on huomioitava arvioitaessa töihin liittyviä riskejä. Työturvallisuusriskien arvioinnin perusteet tulevat muuttamaan monilta osin. Näillä muutoksilla voi olla arvaamattomia seurauksia myös työturvallisuuden hallinnan kannalta. Turvallisuuskulttuurin muutoksella voi olla merkittäviä vaikutuksia työturvallisuuteen erityisesti korvattaessa eläkkeelle siirtyvää työvoimaa eri kulttuureista tulevilla maahanmuuttajataustaisilla työntekijöillä. Kompetentti työvoiman riittävyyden turvaamiseksi demografiseen muutokseen olisi syytä varautua varmistamalla eläkkeelle siirtyvien työntekijöiden osaamisen (niin sanotun hiljaisen tiedon) siirtäminen heidän seuraajilleen. Ulkomaista työvoimaa koskevien havaintojen osalta on lisäksi huomattava, että tilanne on muuttunut merkittävästi ja nopeasti raportin laadinnan jälkeen ja tulee edelleen muuttamaan koko Eurooppaa koskettavan pakolaiskysymyksen myötä.

PIENYRITYSTEN OSUUDEN KASVU JA TYÖTURVALLISUUDEN KOKONAISUUDEN HALLINTA

Analyysiraportissa käsitellään kattavasti myös yrityskoon liittyviä näkökulmia. Työpaikkojen kokojakauma on muuttunut ja muuttuneen edelleen pienyrityksyyden ja itsensä työllistävien osuuksien kasvaessa. Ilmiöön liittyy myös työpaikka- ja työnantajakäsitteiden ja yritysten välisten vastuusuhteiden monimutkaistuminen. Työturvallisuusasioiden hallinta on heikointa pienissä ja elinkaaren alkuvaiheessa olevissa yrityksissä. Näinä aikoina yleisten isojenkin organisatoristen muutosten yhteydessä on myös vaara, että työturvallisuuden hallinta heikkenee. Näin ollen erityisesti pienten, alihankintaketjuissa toimivien ja isompienkin merkittävässä muutosprosessissa olevien yritysten työturvallisuusosaamisen varmistamiseen tullaan kiinnittämään erityistä huomiota myös valvontaviranomaisten toiminnassa.

Tapaturmavakuutuskeskuksessa tekemiemme selvitysten mukaan suuryritykset eivät ole vielä saavutta-

”Työpaikkojen kokojakauma on muuttunut ja muuttuneen edelleen pienyrityksyyden ja itsensä työllistävien osuuksien kasvaessa.”

”Työelämän ”nuorennusleikkaus” tulee vaikuttamaan myös työkuultuuriin.”

neet 1990-luvun alun tasoa työllistäjinä. Pienten (henkilöstön vahvuus <50) yritysten merkitys työllistäjänä on siis kasvanut jatkuvasti viimeisten 20-25 vuoden aikana. Vuonna 2011 käytettävissä olleiden tietojen mukaan kaikista työllisistä noin 45 % työskenteli pienissä yrityksissä. Tämä kehitys liittyy merkittävästi töiden ulkoistamisen trendiin ja siitä seuraavaan em. palvelusektorin paisumiseen.

Töiden pilkkominen, ulkoistaminen, vuokratyön yleistyminen ja ns. yhteisten työpaikkojen yleistyminen on haasteellista myös työturvallisuusriskien hallinnan kannalta: Käytännössä useiden toimijoiden työpaikoilla työturvallisuuden vastuut eivät ole yksiselitteisesti määritettävissä, mikä johtaa riskienhallinnan kannalta ongelmallisiin tilanteisiin. Kuka viime kädessä johtaa työturvallisuutta? Pienillä työpaikoilla työsuojelutiedon tarve on hyvin erilainen kuin suuremmilla yrityksillä. Tällaiset erityistarpeet tulee huomioida työturvallisuuden hallintamenettelyissä, ja varmasti niihin on syytä kiinnittää huomiota työsuojelun valvonnassakin.

TAPATURMARISKIN MÄÄRITTÄMINEN ON MONIMUUTTUVAKYSYMYKSIÄ

Toimintaympäristöanalyysissa työn aiheuttamia terveyshaittoja tarkastellaan erikseen työtapaturmien ja ammattitautien osalta. Työsuojelun valvonnan vaikuttavuutta on pyritty perinteisesti tehostamaan kohdentamalla sitä riskiperusteisesti tapaturma-alttiisiin toimialoihin ja yhteisiin työpaikkoihin. Työelämän ja yritysten keskinäisen polarisoitumisen johdosta kohdentamista ei voi kuitenkaan enää luotettavasti tehdä pelkästään toimialan tai muiden aiemmin käytettyjen luokittelumuuttujien perusteella.

Analyysissa tarkasteltiin toimialojen lisäksi yrityskoon ja työntekijöiden ominaisuuksien vaikutuksia tapaturmajakaumiin. Yksiselitteisiä johtopäätöksiä yrityksen tapaturma-alttiuksista ei näiden muuttujien perusteella voida vetää. Toki tiettyjä johdonmukaisuuksia voidaan tunnistaa ja edelleen voidaan puhua ns. korkean riskin toimialoista, mutta johtopäätösten perusteella on selvää, että työpaikkojakin (valvontakohteita) pitäisi tarkastella omissa referenssiryhmissäänkin tapauskohtaisesti ”yksilöinä”. Samalla on syytä huomauttaa, että esimerkiksi yrityskoon ei yksiselitteisesti voida katsoa indikoivan yrityksen tapaturmariskiä. Koon vaikutuksia on tarkasteltava toimialoittain, sillä syy-yhteydet vaihtelevat merkittävästi sen mukaan millä toimialalla yritys toimii. Siten em. johtamista käsittelevässä kohdassa esitettyjä havaintoja ei pidä tulkita liian yksioikoisesti siten, että osaamiseen ja johtamiseen liittyvät puutteet

indikoisivat välittömästi yrityksen korkeaa tapaturmariskiä.

Raportissa esitetään myös tapaturmien lukumääriin ja -taajuuksiin perustuva taulukko ”tapaturma-alueista” toimialoista. Työtapaturmien lukumäärissä ei analyysissä todettu merkittäviä muutoksia, mutta vakavuusjakaumaan kiinnitettiin huomiota: vakavampien vahinkojen osuudet ovat pienentyneet viime vuosina. Mielenkiintoinen havainto oli myös se, että perinteisesti korkean riskin toimialana mainittu talonrakentaminen ei enää edustakaan korkeinta vahinkotaajuutta, kun tarkastelu rajataan vähintään 4 päivän työkyvyttömyyden aiheuttaneisiin tapauksiin. Korkein taajuus on tällä rajauksella posti- ja kuriiritoiminnassa. Myös niin sanottuihin tukipalveluihin laskettavat toimialat lähestyvät vahinkotaajuudessa talonrakentamista.

On hyvä, että raportissa on esitetty pohdintaa myös tapaturmien vakavuusjakaumasta. Lisäksi olisi kuitenkin kaivannut vielä näiden eri muuttujien tarkastelua kokonaisuutena, ts. kattavampaa riskitarkastelua toimiala- ja kokoluokkakohtaisesti. Erityisesti vakuuttamisen näkökulmasta perinteisen riskinäkökulman (taajuus & vakavuus) huomioiminen on tärkeää, sillä eri toimialoilla nämä elementit voivat vaihdella merkittävästikin.

TOIMIALA JA AMMATTI INDIKOIVAT HYVIN AMMATTITAUTIRISKIÄ

Sen sijaan ammatin ja toimialan todettiin edelleen selittävän hyvin ammattitautiriskiä. Tapausmäärät 10 000 työllistä kohden olivat suurimmat puutyössä, metalli- valimo- ja konepajatyössä ja kaivos- ja louhintatyössä. Toimialoista eniten ammattitautitapauksia sattuu kulkuneuvojen sekä massan-, paperin ja paperituotteiden valmistuksessa.

Ammattitaukeista raportissa käsiteltiin omina kokonaisuuksinaan meluvammoja, tuki- ja liikuntaelinsairauksia, hengityselinsairauksia ja ihosairauksia. Kokonaisuutena tarkastellen ammattitautien ja -epäilyjen määrät ovat laskeneet viime vuosina ja erityisesti niin sanottujen fyysiseen ergonomiaan liittyvien tapausten osuudet ovat pudonneet merkittävästi. Samalla on kuitenkin alkanut esiintyä yhä enemmän huolta biologisiin ja kemiallisiin altisteisiin liittyvistä sairauksista, joiden osalta raportissa viitattiin uusiin teknologioihin liittyviin epävarmuustekijöihin sekä erityisesti rakennusten kosteusvaurioihin ja sisäilmaongelmiin. Usein näihin altisteisiin liittyvät sairaudet ovat kuitenkin vaikeasti diagnosoitavissa, eikä edes niiden työperäisyyttä ole helppo osoittaa – saatikka, että niitä voitaisiin korvata ammattitautinakaan. Tämä havainto koskee myös työuupumusta ja masennusta, joiden todettiin myös lisääntyneen. Toisaalta raportissa esitettiin tärkeä, vähemmälle huomiolle jäänyt huomio rakennusten kosteusvaurioiden korjausrakennusammattilaisille aiheuttamista työterveyshaitoista.

”Nanoteknologian hyödyntämiseen ja terveysvaikutuksiin liittyvän tietämyksen välillä on liian suuri kuilu.”

Rakennusten kosteus- ja homevaurioihin sekä sisäilman laatuun liittyvät ongelmat ovat hyvin ajankohtainen aihepiiri, johon liittyviä erittäin merkittäviä riskitekijöitä on tarkasteltava myös työturvallisuuden ja -terveyden sekä työtapaturmavakuuttamisen näkökulmista. On hyvä, että työsuojeluvallonnassa kiinnitetään tähän epäkohtaan huomiota. Kansantalouden rakennemuutoksen myötä on odotettavissa, että yhä useampi työntekijä työskentelee tulevaisuudessa työympäristössä, joissa voi altistua huonon sisäilman aiheuttamille riskeille. Siten rakennemuutos voi osaltaan voimistaa huonoon sisäilmaan liittyvää riskipotentiaalia.

UUSIA JA VÄHÄN VANHEMPIA TYÖTERVEYSRISKEJÄ

Raportissa käsitellään uuteen teknologiaan liittyviä riskejä hyvin pintapuolisesti. Erikseen mainitaan nano- ja bioteknologiaan mahdollisesti liittyviä uhkakuvia. On kuitenkin syytä korostaa, että erityisesti uusiutuvaan energiaan ja yleisesti ”vihreään teknologiaan” liittyvä mielenkiinto on kovasti kasvanut viime vuosien aikana, eikä trendi osoita ainakaan hiipumisen merkkejä.

Nopean innovoinnin ja uusien teknologioiden kehittämisen ohella on kuitenkin vaarana, että niihin liittyviä terveys- ja turvallisuusriskejä ei arvioida riittävän perusteellisesti ennen teknologioiden käyttöön ottoa. Vihreää teknologiaan liittyvien riskien kirjo vaihtelee paljon: esimerkiksi vanhojen rakennusten nopea modifiointi energiatehokkaaksi voi altistaa siihen osallistuvat rakennusammattilaiset asbestille, lyijylle ja muille vaarallisille rakenteissa käytetyille materiaaleille; toisaalta korkeiden tuulimyllyjen rakentamisessa altistutaan perinteisille fysikaalisille vaaratekijöille, joita ei välttämättä hallita riittävän hyvin perinteisestä rakennustoiminnasta poikkeavissa olosuhteissa.

Nanoteknologian kiivasta kehittymistä pidetään yleisesti yhtenä meneillään olevan teknologisen vallankumouksen ”moottorina”. On arvioitu, että vuoteen 2020 mennessä kaikista tuotetuista tuotteista jo 20 % perustuu ainakin osin nanoteknologiaan. Entistä pienikokoisemmilla, kevyemmällä ja tehokkaammin toimivilla materiaaleilla, komponenteilla ja järjestelmillä voidaan mullistaa teollisia tuotantoprosesseja. Teollisesti tuotetuilla nano-materiaaleilla (*engineered nanomaterials*) on lisäksi merkittäviä käyttömahdollisuuksia esim. ympäristöteknologiassa.

Riskien arvioinnin ja hallinnan kannalta on kuitenkin ongelmallista se, että uusiin nanosovelluksiin liittyviin terveysvaikutuksista liittyy edelleen paljon epävarmuutta eikä aihepiiriin liittyvästä sääntelystä olla riittävän yksimielisiä kansainvälisesti. Nanoteknologian hyödyntämiseen ja terveysvaikutuksiin liittyvän tietämyksen välillä on liian suuri kuilu. Riskienhallinnan avaintekijänä onkin tietämyksen lisääminen erityisesti toksikologian alueelta, jonka parissa tehdäänkin paljon tutkimusta myös Suomessa.

AMMATTITAUDIN KÄSITTEESEEN JA TUNNISTAMISEEN LIITTYVÄT ONGELMAT VAIKEUTTAVAT JOHTOPÄÄTÖSTEN TEKEMISTÄ

Ammattitauti on tarkasti määritelty, juridinen käsite, joka valitettavan usein ymmärretään työperäisen sairauden synonyymiksi. On kuitenkin tärkeä huomata, että läheskään kaikki työperäisiksi sairauksiksi määriteltävät tapaukset eivät täytä ammattitaudin kriteeristöä. Perimmältään on kyse yksiselitteisen syy-yhteyden osoittamisesta taudin ja työn välillä. Yhteyden osoittaminen on monissa tapauksissa vaikeaa työn luonteen sekä työ- ja vapaa-ajan olosuhteiden eriyttämisen vuoksi. Toisaalta lääketieteellisen tekniikan ja tautidiagnostiikan kehittyminen mahdollistavat entistä tarkempien syy-yhteyksien määrittämisen, mikä puolestaan on huomioitava vedettäessä johtopäätöksiä työympäristöjen terveysriskeistä ammattitautitilastojen perusteella.

Työsuojeluvalvontaviranomaisten kenttätyössään tekemien havaintojen mukaan ammattitautien ilmoittamiseen viranomaisille liittyy myös suuria puutteita. Raportin mukaan ilmoituksissa korostuvat ne yritykset, joilla on toimiva työterveyshuolto. Tautien pitkien latenssiaikojen ja em. raportoitumiseen liittyvien tekijöiden vuoksi ammattitautitilastojen perusteella ei siis voida tehdä kovin luotettavia arvioita tämän hetken tai tulevaisuuden työympäristöjen terveyshaitoista.

TYÖN HENKINEN KUORMITTAVUUS LISÄÄNTYY JA FYYSISYYS VÄHENEE

Toimintaympäristöanalyysissa referoitiin myös Työ ja terveys Suomessa 2012 -kyselytutkimuksen tuloksia. Tässä tarkastelussa nostettiin erityisesti esille koetun henkisen kuormittumisen lisääntyminen, jota selitettiin työn luonteen muuttumisen lisäksi organisatorisilla ja työilmapiiriin liittyvillä tekijöillä. Yksittäisenä selittäjänä tekijänä käsiteltiin kiirettä. Yleisesti ottaen todettiin, että ns. psykososiaalista kuormittumista esiintyy kaikilla toimialoilla ja että sen hallinta on hyvin haasteellista. Liiallista kuormittumista on vaikeaa tunnistaa ja oikeiden toimenpiteiden toteuttaminen sen hallitsemiseksi edellyttää erityisasiantuntemusta.

Väkivallan uhkaa käsiteltiin raportissa aivan omana kokonaisuutenaan henkisten kuormitustekijöiden yhteydessä. Useampi kuin joka viides työntekijä kokee väkivallan uhkaa työssään. Uhka on korostunut suoje-

lu ja vartiointialan lisäksi hoivapalveluissa ja terveydenhuollossa. Lisäksi esitettiin lista erityisistä, toimialariippumattomista väkivallan uhkaa lisäävistä tekijöistä. Tässä kohtaa on kuitenkin muistettava, että ei töiden fyysinen kuormittavuuskaan ole Suomesta kadonnut. Useilla toimialoilla työn fyysisyyteen liittyvät haittatekijät aiheuttavat edelleen tärkeimpiä työturvallisuus- ja -terveysriskejä. Fyysisten tekijöiden ja terveysvaikutusten syy-yhteyksien ymmärtäminen ja määrittäminen on kuitenkin yksiselitteisempää ja niiden hallintakeinoista on enemmän kokemuksia.

TÖIDEN JÄRJESTELYIHIN JA KULTTUURIIN LIITTYVÄT TYÖTURVALLISUUSHAASTEET

Toimintaympäristöanalyysin viidennessä luvussa käsitellään työn järjestämisen muutoksia. Tarkastelussa on nostettu esille ulkomaiseen työvoimaan, työsuhteiden laatuun, töiden ketjuttamiseen ja yhteisiin työpaikkoihin sekä harmaaseen talouteen liittyviä kysymyksiä.

Raportissa todetaan, että ulkomaisen työvoiman käyttö on viime vuosina lisääntynyt merkittävästi ja se ainakin toistaiseksi on kohdistunut Etelä-Suomeen. Ilmiö on hyvin toimialakohtainen keskittyen aloille, joilla tehdään usein ilta- ja yötyötä. Raportissa käsitellään erityisesti näillä aloilla korostuvia laiminlyöntitapauksia ja velvoitteiden valvonnan hankaluuksia. Välittömistä työturvallisuushaasteista korostetaan erilaisten kulttuurisidonnaisten toimintatapojen merkitystä, kielikysymyksiä ja perehdytyksen merkitystä.

Yleisesti ns. tyypillisenä työsuhteena mielletyn kokoaikatyön osuus kaikista työsuhteista on viime vuosina laskenut. Samalla erityisesti erilaisten projektiluonteisten, osa-aikaisten ja vuokratöiden osuudet ovat kasvaneet. Viranomaiset eivät pidä niin sanottuja epätyypillisiä työsuhteita lähtökohtaisesti ”työterveys- tai työturvallisuusongelmana”. Raportissa kuitenkin huomautetaan, että tällaisissa työsuhteissa töiden perehdytys ja riskien tiedostaminen saattavat olla heikommalla tasolla kuin kokoaikaisissa työsuhteissa. Viranomaisvalvonnassa tullaankin kiinnittämään erityistä huomiota tällaisten työpaikkojen perehdytyskäytäntöihin ja vuokratyösuhteiden osalta eri toimijoiden vastuisiin ja tiedonkulkuun.

Toimintojen ulkoistamiskehityksen johdosta ja etätyökäytäntöjen yleistyessä yhä useammat työntekijät työskentelevät muualla kuin työnantajan omissa tiloissa. Tällaisten töiden työturvallisuuden hallinta ja viranomaisvalvonta koetaan haastavaksi. Yhteisillä työpaikoilla korostuu eri työnantajien velvoitteiden ja keskinäisten vastuusuhteiden merkitys. Tiedon kulun varmistaminen on myös tärkeä työturvallisuustekijä tällaisissa kohteissa. Etätyönä ja yksityishenkilöiden kodeissa tehtävissä töissä korostuvat ergonomiaan, tapaturmiin ja väkivallan uhkaan liittyvät tekijät, joiden hallinta ja hallintamenettelyjen viranomaisvalvonta on erityisen ongelmallista.

VAIKUTTAVUUTTA JOHTAMISELLA

Toimintaympäristöanalyysissa painotetaan turvallisuuden johtamisen merkitystä ja siihen vaikuttamista tehokkaana keinona työsuojelun edistämiseksi. Valvonnan tullaan painottamaan niin sanottua keskustelevaa valvontaotetta ja hyödyntämään johtamisen tasoa kontrolloivien mittareiden käyttöä. Erityisesti analyysissä kiinnitettiin huomiota esimiesten osaamiseen ja työterveyshuollon rooliin. Pienimmissä yrityksissä erillisiä työsuojelun vastuhenkilöitä ei ole yleensä nimetty ja puutteita esiintyy myös työterveyshuollon järjestämisessä. Siten työsuojeluvälivälillä pyritään keskittymään aivan perusasioihin ja varmistamaan niiden hallinta tällaisissa kohteissa. Myös työterveyshuollon toimivuutta tullaan valvomaan.

HARMAAN TALOUDEN INDIKAATTORIT ILMENTÄVÄT MYÖS TYÖTURVALLISUUSRISKIÄ

Harmaalla taloudella viitataan toimijoihin, jotka laiminlyövät lakisääteisiä velvoitteitaan. Usein toiminta on suunnitelmallista ja liittyy erityisesti pienten ulkomaalaisten yritysten toimintaan ja hyödyntämiseen. Osin laiminlyönneissä on kyse myös tietämättömyydestä.

Työsuojeluviranomaisen näkökulmasta työntekijöiden lainvastainen kohtelu ja työnantajavelvoitteiden puutteellinen noudattaminen ovat harmaan talouden työsuojelullisia ilmenemismuotoja. Valvontaviranomaisen toimintaympäristöraportin mukaan harmaan talouden työpaikoilla on havaittu myös työturvallisuusongelmia, ja harmaan talouden indikaattorien perusteella voidaan määrittää myös työturvallisuuden kannalta heikotason työpaikkoja. Tarkempia harmaan talouden kriteereitä tai työturvallisuusongelmia ei raportissa kuitenkaan mainittu.

Viime aikoina on uutisoitu myös harmaan talouden torjuntaan kohdistuvien resurssien leikkauksista osana julkisen talouden tervehdyttämistä. Toivoa sopii, että näitä leikkauksia tehtäisiin todella harkiten, sillä kyse on monella tapaa tärkeästä aihepiiristä. Toisaalta tässä asiassa voimme tehdä jatkossa myös enemmän yhteistyötä tapaturmavakuutusalan ja viranomaisten kesken, kun mekin Tapaturmavakuutuskeskuksessa aloitamme vakuuttamisvelvollisuuden valvonnan. Vakuutusrekisteri ja valvontatoimintamme eivät liity varsinaisesti työturvallisuuteen, mutta tarjoavat merkittävästi lisämahdollisuuksia myös työsuojelun valvontaviranomaisille. On loogista ajatella, että vakuuttamisvelvollisuuden laiminlyönti voi signaloida myös laajemmin työsuojeluunkin liittyviä puutteita, jolloin tätä tietoa voidaan hyödyntää myös työsuojeluvälivälillä kohdentamisessa.

YHTEENVETO

Työsuojeluviranomaisen valvontaa tullaan jatkossakin suuntaamaan riskiperusteisesti, mutta nyt kohderyhmien valinnassa käytetään osin uusia indikaattoreita. Toimintaympäristöanalyysin perusteella viranomaisaloitteisessa valvonnassa tullaan painottamaan seuraavia tekijöitä seuraavalla nelivuotiskaudella 2016-2019:

- tapaturma-altiitit toimialat ja työpaikat
- toimialat, joilla käytetään vaarallisia kemikaaleja sekä toimialat, joilla esiintyy kemikaalialtistuksesta aiheutuneita ammattitauteja
- fyysisen kuormituksen riskitoimialat ammattitaudeista, sairauspoissaoloista ja työkyvyttömyyseläkkeistä saatavilla olevaa tietoa hyödyntäen
- kosteus- ja homeongelmat julkisella sektorilla.

Toimialojen lisäksi valvontaa tullaan suuntaamaan toimialoittain hyödyntämällä mahdollisimman laajasti eri yhteistyötahojen rekistereitä esimerkiksi työpaikan koon ja työsuhteiden laadun perusteella. Erityisesti tullaan kiinnittämään huomiota työpaikkoihin, joissa käytetään paljon ulkomaalaista työvoimaa ja joilla esiintyy harmaata taloutta.

Toimintaympäristöraportissa käsiteltiin myös sairauspoissaoloja ja työkyvyttömyyseläkkeitä, joita työsuojeluviranomaiset käyttävät tärkeinä indikaattoreina arvioidessaan työympäristön olosuhteita. Yksiselitteisten johtopäätösten vetäminen niiden perusteella työympäristöjen terveellisyydestä ja turvallisuudesta ei ole kuitenkaan mielekästä, sillä seurausten taustalla vaikuttavat aina ja usein työolosuhteita enemmän kodin ja vapaa-ajan olosuhteet. Myös tapaturmavakuuttamisen näkökulmasta sairauspoissaolojen ja työkyvyttömyyseläkkeiden trendeistä voidaan vetää vain välillisiä johtopäätöksiä töihin ja työolosuhteisiin liittyvistä riskitekijöistä sekä työtapaturma- ja ammattitautiriskin luotettavan arvioimisen kannalta tärkeistä muutostekijöistä.

Työsuojelun valvontaa tullaan kehittämään työelämän muutosten myötä. Valvontaotteessa tullaan korostamaan työpaikkojen turvallisuusjohtamiseen vaikuttamista, viestintää sekä vuorovaikutteisuutta valvontakohteiden ja yhteistyötahojen kanssa.

Tässä analyysiraportissa esitetään analyysin laatijan näkemys aiheesta. Analyysi on laadittu 4.11.2015, eikä sitä ole päivitetty tämän jälkeen.

LÄHTEET

Työsuojeluvälivälillä toimintaympäristöanalyysi. Runkokaudelle 2016-2019. Sosiaali- ja terveysministeriö.

Tapaturmavakuutuskeskus TVK, Bulevardi 28, 00120 Helsinki